

KULTUR

Det "lilla" livet i kriget

Slavenka Drakulic redovisar inte bara, hon försöker förstå

BOK

Slavenka Drakulic: Balkan Express. Fragment från andra sidan kriget. 185 s. Översättning: Ia Lind. Ordfront. Ca 242:-

● Den kroatiska författarinnan och journalisten *Slavenka Drakulic* torde inte längre kräva någon närmare presentation heller för svenska läsare, efter alla intervjuer hon på senare tid givit en rad större tidningar. I *Balkan Express. Fragment från andra sidan kriget* har hon samlat artiklar och essäer, tidigare publicerade i *The Nation*, *New Statesman and Society*, *Die Zeit* och *Time*. Alla handlar de om det fasansfulla krig som sliter det forna Jugoslaviens människor bokstavligen i stycken.

Mary McCarthy hävdade en gång att manliga krigskorrespondenter liksom absorberas av de krig de bevakar, att de blir en del av dem. Tuffa grabbar klär sig i kaki och bege sig till frontlinjerna varifrån de rapporterar om trupprörelser, slag och förlustsiffror. Kvinnor som skriver om kriget, menade McCarthy, är mer inriktade på att beskriva det "lilla" livet som trots allt pågår mellan bombkrevaderna: de försöker leva sig in snarare än att beskriva, försöker hitta de mänskliga ljuspunkterna i helvetet.

OCH NOG LIGGER DET en hel del sanning i detta. Hur många manliga krigskorrespondenter har inte blivit en del av krigets egen mytologi: manlig krigsrapportering förvandlas ofta till en stil, till en klichéartad pose. Attributen blir lika väsentliga som det man har att förtälja.

Drakulic arbetar i en annan genre, ack så sällsynt i svensk press där hennes metod oftast antingen saknas eller urartar i sliskiga snyftreportage (det är

bara att lägga Expressens Per Svenssons Balkankrior vid sidan av Drakulics skriftställning). I likhet med de amerikanska "nya journalisterna" sätter hon det egna jaget i centrum; den inre upplevelsen är lika viktig som den yttre; det gäller inte bara att redovisa, utan också att förstå. För att uppnå detta mål arbetar hon med en estetik, med ett noggrant utmejslat språk, där upplevelsen hela tiden tar gestalt, där hennes hopp och förtvivlan ges en känslornas kropp. Det är mycket effektivt; ibland också, mitt i allt elände som avhandlas, vackert och rörande, utan att vara sentimentalt i negativ bemärkelse.

Via de enskilda ödena söker Drakulic förstå det större sammanhanget. Vi möter pojken som blivit soldat och lärt sig att döda utan att egentligen begripa varför; vi möter den framstående kroatiska skådespelerskan som vägrade att låta sig mobiliseras till hat och därför fått se sin karriär söndermobbad; vi möter Drakulics egen far, den gamle kommunistiske officeren som aldrig förlorade tron på den rätta läran; här framträder hennes egen mor, trött och desillusionerad, ständigt orolig för att man skall vandalisera den döde makens grav eftersom den är prydd eller vanprydd, vilket man vill, med den röda stjärnan. Vi får möta Kroatiens president Tudjman, soldater, officerare, onda och goda, journalister och politiker – alla de vanliga och ovanliga människor som befinner sig i detta krigs epicentrum.

DRAKULIC TROR INTE på något urgammalt folkhat som förklaring till kriget, även om hon naturligtvis förstår varför serberna avskyr Ustasja. Och naturligtvis används folkhat, historia, myter och legender av de skrupelfria makthavare som har nytta av dem: för att

mobilisera, hetsa och förblinda sinnena. Dock – de "vanliga" människorna har länge levtt i fred med varandra: religioner, seder, språk, historia sida vid sida, utan hat och större motsättningar. Drakulic avvisar tanken på "folk"; hon tror på individer, enskilda medborgare. Det är lättare att hata ett helt folk, en ansiktslös massa, än en enda människa med ansikte och dunkande hjärta. Ändå finns hatet där och genom att penetrera det subjektivt, i fall efter fall närmar hon sig en förståelse av det meningslösa.

Få av dem som hon möter eller som begått grymheter är i någon djupare mening grymma människor, inga professionella krigsförbrytare. De har hamnat i en onskansonda cirkel, där de manipuleras att gå på gång vedergälla grymhet med grymhet. När hon söker de rationella svaren till varför kriget pågår, varför det hatas, varför det dödas och torteras, finner hon inga: på grundnivån framstår de deltagandes förklaringar som i det närmaste komiskt triviala. Men hatet närs också av alla sidors propaganda och den folkmytologi den genererar.

Av minsta dun blir en höna; ur mun i mun vandrar myterna om de andra, de avvikande, de som inte är som vi. I hatet föds också den totalt rigida intoleransen; minsta försök att förstå dessa de andra, minsta strävan till nyansering skapar misstro, utstötning. Den som arbetar för att förstå riskerar bokstavligen sitt liv. Hatet dödar alla tankar utom den enda, den tillåtna.

DRAKULIC ÄR MED ALL rätt kritisk till medias sätt att rapportera från detta och många andra krig. De blixtnabba multimedier väller fram över sina konsumenter, som mitt i det enorma nyhetsflödet plötsligt känner trötthet och likgiltighet i stället för engagemang och medkänsla. Med sin inlevelsejournalistik och sin inriktning på det enskilda och särskilda, gripbara ödet vill hon erbjuda ett alternativ. Också här, i helvetet, finns således ett annat liv, en sorts absurd normalitet: man orkar inte längre bry sig, man måste ju leva för att kunna överleva.

Fast hur skall man kunna förstå allt? Drakulic hänvisar till Claude Lanzmanns fasansfulla dokumentär om förintelsen. I filmen redovisas många polackers inte mindre fasansfulla likgiltighet inför judarnas öde: de var inte som vi; de var de andra, de främmande. Man

hörde skriken från förintelseslägren, kände lukten, såg transporterna: "Men man vänjer sig." Är några människor "andra" kan man också förtränga varje till synes normal impuls till medlidande. Människans strävan efter normalitet blir på gott och ont; gott därför att den skänker tröst, ont därför att vår förmåga till att normalisera gör oss blinda för andras lidande. Också vi håller på att vänja oss vid grymheterna på Balkan, anser Drakulic: trötta på att kämpa mot vågorna i nyhetsfloden där alla ansikten suddas ut, rationaliserar vi även Balkanfolken till "andra". Är de inte i själva verket rätt galna fanatiker, styrda av rövarband som hållit på så här i stort sett genom hela historien? Vi kanske inte skall lägga oss i i alla fall?

Det enda botemedlet mot detta är att subjektivera, individualisera, att ge varje lidande människa hennes ansikte åter – just på det lysande sätt som Vakulic gör.

DÄREMOT HAR JAG en invändning. Må den tillåtas mig även om jag är man och därför enligt en doktrin inte har rätt att inkomma med synpunkter i feministiska spörsmål. Drakulic presenterar sig själv som feminist; hon sitter med i *Ms Magazines* redaktionsråd. I den egenskapen har hon yttrat sig om just kriget med en irrationalitet som gör mig mäkta förvånad: krig utförs av grabbarna, säger hon med en numera gängse floskel, det är grabbarna som mördar, torterar och bränner, som tillverkar och nyttjar vapen.

Det finns förvisso historiska, sociala och biologiska skäl till att det i första hand är männen som för krig och begår grymheter. Men, frågar den fåkunnige, fritar det verkligen kvinnorna från skuld? Fritar det Elisabet I, Maria den blodiga och Katarina den Stora från skuld till krig och våld? Fritar det de kvinnliga monstruöst sadistiska vakterna i Ravensbrück och Bergen-Belsen från skuld? Fritar det Irma Grese och Ilse Koch? Och Drakulic som vet så mycket om hatets mekanismer: hatar de muslimska fundamentalistkvinnor som på Teherans gator vrålar ut sitt hat och sitt mordhot mot Salman Rushdie på ett annat och mjukare och innerligare sätt än män?

En briljant skribent som Slavenka Drakulic borde hålla sig för god för sådant nonsens. Läs dock hennes bok; det är den sannerligen värd.

MATS GELLERFELT

Perspektiv på Europa

Det modernas födelse. 1815-1830

av brittiske historikern Paul Johnson.

352 kr, inb

Det lilla Europa. Guide till Europas små folk

av diplomaten och krönikören Ingmar Karlsson.

